

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

پایگاه تبیینی
و تحلیلی جریان‌شناسی

www.Didban.ir

www.Didban

idban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban.ir

www.Didban

www.Didban

www.Didban.ir

idban.ir

www.Didban

www.Didban.ir

www.Didban.ir

جریان‌شناسی
سلفی‌گری معاصر
سلفی‌کیست
و چه می‌گوید؟!

www.Didban.ir

www.Didban.ir

idban.ir

www.Didban.ir

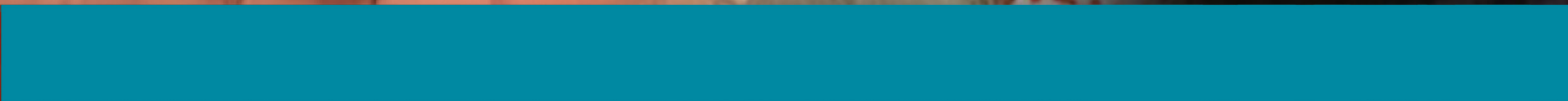
www.Didban.ir

www.Didb

www.Didb

www.Didban

www.Didban.ir

پایگاه تبیینی
و تحلیلی جریان‌شناسی
www.Didban.ir

مطالب این بولتن صرفاً جهت اطلاع
رسانی می باشد.

الرحمن
الرحيم

سلفی کیست و چه می گوید؟

چرا سلفی گری بزرگترین خطر پیش روی جهان اسلام است؟

بعد از آنکه به جای پدرش بر کرسی تدریس و استفتاء نشست، عقایدی در مسائل توحیدی و جانبداری از اهل حدیث و پیروی از سلف و مخالفت با سایر گروه‌های فکری و فرقه‌های کلامی و فقهی بیان کرد که در میان مسلمانان اختلاف شدیدی درباره افکار او پدید آمد تا جایی که برخی او را به عنوان رهبر فکری خویش پذیرفتند و برخی نیز او را به شدت انکار کردند و عقاید او را بدعت دانستند و فتوا به قتل یا حبس او دادند.

در تمام این دوران که اهل حدیث در یک طرف و اشاعره در طرف دیگر بودند، هرگز "سلف" و "سلفیه" به عنوان مذهب مطرح نبود تا اینکه این تیمیه دعوت به شیوه سلف را شعاع مکتب خود ساخت، ولی در عین حال از کلمه "سلفیه" بهره نمی‌گرفت و می‌گفت، ما تابع "اهل سنت و جماعت" هستیم که در سه قرن نخست (از سال ۱۱ تا ۳۰۰ هـ.ق) زیسته‌اند.

سلفیه پس از ابن تیمیه: احیا توسط محمد بن عبدالوهاب

پس از درگذشت ابن تیمیه و هجوم فقیهان همه مذاهب بر ضد او دعوت به پیروی از اهل حدیث، آن هم به شیوه این گروه محدود چندان رونقی نداشت و برخی از شاگردان او، مانند "ذهبی" و "ابن قیم" و "ابن کثیر" نتوانستند، شیوه او را ترویج و گسترش دهند و پیروانی فراهم آورند، زیرا او در نقطه‌ای این فکر را مطرح کرد که مرکز علم و دانش و قله فقاقت، مانند شام و مصر بود.

چهارصد سال بعد از ابن تیمیه در اواسط قرن دوازدهم هجری شخص دیگری به نام "محمد بن عبدالوهاب" ساکن نجد حجاز مسائل ابن تیمیه و نظرات وی را پیگیری کرد. محمد بن عبدالوهاب چون از علم وافر ابن تیمیه بهره‌مند نبود، راه عمل و اقدام را برگزید و رساله‌های کوچک و قاطع

پایگاه خبری تحلیلی مشرق: یکی از جریان‌هایی که در سال‌های اخیر نقش بسزایی در سیاست‌های منطقه‌ای ایفا کرده و هر روز بر دامنه گسترش نفوذ آن در منطقه افزوده می‌شود، جریان "سلفی" است. نظر به انحراف‌های گسترده اندیشه سلفیان در جهان اسلام، در گزارش زیر به معرفی این جریان انحرافی و سیر تحول و اندیشه‌های آن پرداختیم.

نظر به انحراف‌های گسترده اندیشه سلفیان در جهان اسلام که متأسفانه دامنه آن به حوزه عقاید دیگر مذاهب شناخته شده اسلامی نیز سرایت کرده، تلاش می‌شود، در مطلب زیر به معرفی این جریان انحرافی و سیر تحول و اندیشه‌های آن پردازیم.

"سلفیه" در لغت و اصطلاح

سلفی‌گری در معنای لغوی به معنی تقلید از گذشتگان، کهنه پرستی یا تقلید کورکورانه از مردگان است، اما "سلفیه" در معنای اصطلاحی آن، نام فرقه‌ای است که تمسک به دین اسلام جسته، خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام (ص)، صحابه و تابعین دارند.

آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحو بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است، یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فراگرفت و علماً نباید به طرح ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، پردازند. در اندیشه سلفیون، اسلوب‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارد و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهومی از نص قرآن برای آنان حجیت دارد.

آشنایی با مکتب "سلفیه"

از آغاز قرن چهاردهم هجری بود که مکتب "سلفیه" بر سر زبان‌ها افتاد و گروهی آن را به عنوان "دین" برگزیدند و خود را "سلفی" نامیدند و برخی آن را "روش فکری" برای رسیدن به حقیقت اسلام دانستند.

سلفی‌ها خود را پیرو مکتب "اهل حدیث" می‌دانند که در عصر عباسیان و پس از اختلاف با معتزله و اهل کلام و شیعیان پدید آمدند.

پس از درگذشت "احمد بن حنبل" در سال ۲۴۱ هـ.ق که بنیانگذار مذهب اهل حدیث است، این شیوه در میان "حنابله" ادامه داشت. حنابله در اصول و فروع و عقیده و احکام، خود را پیرو اهل حدیث می‌دانستند و تا مدتی خلفای عباسی به ترویج این مکتب پرداختند.

در سال ۳۰۵ "ابوالحسن اشعری" تحت عنوان "احیای مکتب اهل حدیث" بالاخص احمد بن حنبل، مکتبی را پایه‌گذاری کرد و خواست اصلاحاتی در عقیده اهل حدیث ایجاد کند، زیرا عقیده آنان با خرافات زیادی آمیخته شده بود و پیوسته می‌گفتند "قرآن، قدیم است" و بشر در زندگی خود فاقد "اختیار" است و خدا دست و پا و چشم و دیگر اعضا دارد. او برای اصلاح این مکتب، قد علم کرد و تاحدی توانست اصلاحاتی انجام دهد، ولی متعصبین اهل حدیث او را از خود طرد کردند.

با پیدایش مکتب اشعری شکاف عمیقی بین اهل حدیث و این گروه از اهل سنت پدید آمد و این دو پیوسته در جنگ و جدال بودند که گاهی به خون‌ریزی می‌انجامید، زیرا همان‌طور که گفته شد، اشعری اصلاحاتی در عقیده اهل حدیث انجام داد و برای خود در مسائل عقیدتی مقامی قائل شد.

ظهور ابن تیمیه حوانی

یکی از نقاط عطف تفکر سلف‌گرایی ظهور "ابن تیمیه حوانی" است. او

محمد بن عبدالوهاب پایه‌گذار مکتب سلفی در عربستان تحت عنوان وهابیت

پس از آیه و حدیث بدون اصطلاحات علمی برای تعلیم عوام به نگارش در آورد و به شمشیر متوسل شد و راه تند و خشونت را پیش گرفت. وی تابعین برنامه‌اش را مسلمین و موحدین و مخالفینش را کفار و مشرکین نامید و شروع به تبلیغ عقاید خود کرد که آنها را "مُرِّ قرآن و حدیث" می‌پنداشت

هر چه نفوذ عثمانی در مصر کم می‌شد، نفوذ اروپایی‌ها بیشتر شد تا جایی که حدود سال ۱۲۶۱ هجری شمسی انگلیس کنترل همه امور مالی و اداری مصر را در دست گرفت و مصر را مستعمره خود کرد. در چنین دورانی "سید جمال الدین اسد آبادی" به مصر آمد و جوانان مصر را به مبارزه علیه انگلیس دعوت کرد.

سید جمال مسلمانان را دعوت می‌کرد، به اسلام دوران پیامبر باز گردند. در عالم مبارزات سیاسی، او اولین کسی است که سلطه استعماری را برای مردم مسلمان آن زمان معنا کرد، قبل از سید جمال چیزی به نام سلطه استعماری برای مردم مسلمان حتی شناخته شده نبود. شیخ محمد عبده، سعد زغلول،

■ سید جمال الدین اسد آبادی در عالم مبارزات سیاسی، او اولین کسی است که سلطه استعماری را برای مردم مسلمان آن زمان معنا کرد، قبل از سید جمال چیزی به نام سلطه استعماری برای مردم مسلمان حتی شناخته شده نبود.

ابراهیم هبلای، فتحی زغلول و بسیاری دیگر از نویسندگان لبنانی، سوری و مصری دور سید جمال جمع شدند و با مقالاتشان به خصوص در مصر جنبش‌های اعتراضی علیه استعمار انگلیس به راه انداختند که مهمترین آنها در تاسیس "انجمن وطنی" و قیام "اعرابی پاشا" نمود پیدا کرد. دولت مصر سید جمال را از این کشور اخراج کرد، تا بعد شاگردانش راهش را ادامه دهند. یکی از مهمترین شاگردان سید جمال در مصر "محمد عبده" بود. او که سال‌ها با سید جمال همراه بود، وقتی به مصر بازگشت روش انقلابی و حماسی سید را کنار گذاشت و برای رسیدن به آرمان‌های او روشی آرام را پیش گرفت.

و بر سر آن با قبایل همسایه خود به جنگ پرداخت.

محمد بن عبدالوهاب سرانجام به کمک و با امارت رئیس قبیله‌ای به نام "محمد بن سعود" دولت کوچکی را در شهر "درعیه" از شهرهای نجد بنا کرد و احکام شرعی را برابر نظریات خود که از حنبلی‌ها و اهل حدیث آموخته بود، به اجرا گذاشت و تبلیغات خود را بر تبیین شرک و توحید متمرکز کرد و به ویران کردن مقبره‌ها و بناهای ساخته شده بر قبور پرداخت. برخلاف ابن تیمیه که به وحدت جهان اسلام بر گرد اندیشه‌های سلف می‌اندیشید که مسلک ناب اهل سنتش می‌دانست، محمد ابن عبدالوهاب بیشتر به پیروزی گروه تحت فرمان خود می‌اندیشید.

بعد از ابن عبدالوهاب تا مدتی نزدیک به ۲۶ سال اساس دستگاهی که او به همیاری محمد بن سعود و عبدالعزیز پسرش پایه‌ریزی کرده بود، پابرجا بود و حتی در نقاطی از جهان اسلام چون یمن و آفریقا و هند و عراق نیز به روش سلفیان تبعیت می‌کردند.

نام ابداعی "وهابی" که از طرف معاندین این جماعت بر آنها نهاده شده بود، به عنوان بدعت‌گذار و بی‌دین و توهین‌کننده به مقدسات در سراسر جهان اسلامی آن روز شایع شد و لذا سلطان عثمانی و شاه ایران برای سرکوب آنها لشکرها تدارک دیده و روانه کردند. سرانجام در سال ۱۲۳۲ یا ۲۷ سال بعد از فوت محمد بن عبدالوهاب سپاهیان "محمد علی پاشا"، والی مصر به اشاره سلطان عثمانی مرکز آنها یعنی شهر درعیه را به تصرف خود درآورده و کانون سیاسی و نظامی این جماعت را درهم شکستند، ولی پس از مدتی وهابی‌ها باز امارتی مجدد را در ریاض تاسیس کردند که آن هم در سال ۱۲۵۰ با کشته شدن "ترکی بن عبدالله" دچار ضعف و فروپاشی شد.

مقارن جنگ جهانی اول بار دیگر خاندان سعود طی کشمکش‌های سیاسی و قبیله‌ای بعد از یک دوره طولانی غیبت بیش از صد ساله دوباره بر اریکه قدرت حجاز تکیه زدند (۱۹۲۱) و این بار تمام شبه جزیره را به تصرف خود درآوردند و شهرهای مقدس مکه و مدینه را هم به تصرف خود درآوردند.

احیای مجدد سلفی‌گری

به این ترتیب بار دیگر نهضت سلفی رونق تازه‌ای گرفت و شیوخ سلفی و سلاطین آل سعود دست در دست هم به ترویج مسلک خویش پرداختند اولین سلطان سعودی (ملک عبدالعزیز) علی‌رغم تندروی‌ها و قشری‌گری‌های سلفی‌های احساساتی در قبال توازن نیروهای سیاسی در سطح عالم اسلام مشی مصلحت‌گرایانه‌ای در پیش گرفت.

سلفی‌گری در نجد موجی از تندروی و سخت‌گیری به راه انداخت و آنان کم کم به تکفیر همه مسلمانان پرداخت و گاهی برای ساکت کردن مخالفان، شیعه را تکفیر کرده و اشاعره و صوفیه و مذاهب دیگر را اهل بدعت خواندند و مدعی شدند که اسلام ناب محمدی در اختیار سلف بوده و فهم آنان از کتاب و سنت برای همگان حجت است و هر کس از این راه عدول کند، بدعت‌گذار یا خارج از اسلام است.

سلفی‌گری در مصر

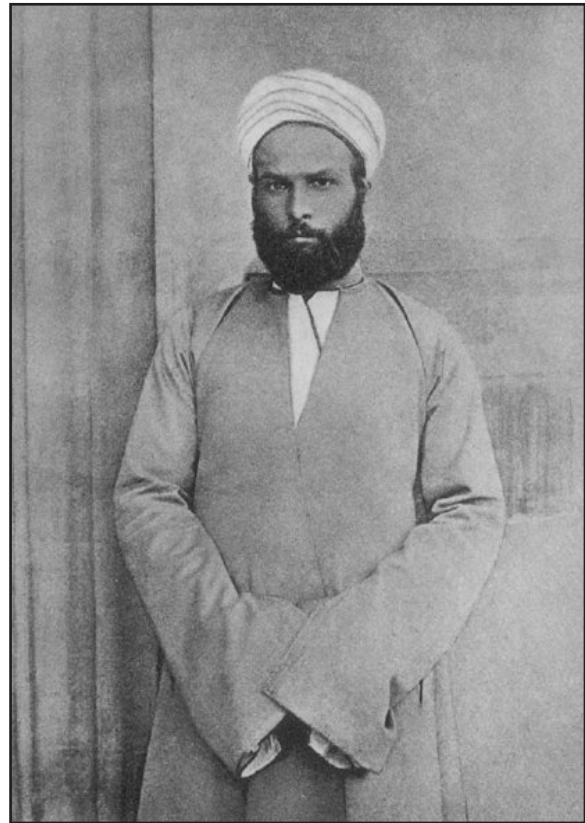
مصر سرزمین کهنی است که اواخر قرن دهم هجری عثمانی‌ها بر آن مسلط شدند و سال ۱۱۷۷ هجری شمسی به تصرف ناپلئون درآمد. هفت سال بعد عثمانی با کمک انگلیس ناپلئون را از مصر بیرون کرد و "محمد علی داودی" را حاکم مصر کرد تا مصر را آرام کند. او سلسله خدیوها (پاشاها) را در مصر پایه‌گذاری و آرام آرام مصر را از عثمانی مستقل کرد.

حمله ناپلئون به عثمانی و تصرف مصر ضعف امپراتوری عثمانی را آشکار و جنبش‌های اسلامی را فعال‌تر کرد. از اوایل قرن سیزدهم هجری شمسی

السید محمد رشید رضا ۱۳۵۱ھ

■ رشید رضا، از پایه‌گذاران جریان سلفی در مصر او از شاگردان مشهور عبده بود رشید رضا سلفی متعصب و تا حدودی متمایل به وهابیت بود که مبارزه طلبی و انقلابی‌گری سید جمال را با روش فرهنگی و تربیتی عبده تلفیق کرد.

■ محمد عبده از شاگردان سید جمال الدین اسدآبادی عبده راه نجات مسلمانان عبده را بازگشت به اسلام دوران پیامبر و اسلام سلف می‌دید. ولی بر عقل و آگاهی تأکید می‌کرد

مهمترین سوال آنها سیستم حکومتی جایگزین خلافت بود. در مصر آن زمان سه گرایش ملی‌گرا، غرب‌گرا و اسلام‌گراها با هم رقابت می‌کردند تا با کسب مقبولیت میان مردم خود را جایگزین مناسبی برای سیستم گذشته معرفی کنند. در این میان اسلام‌گراها می‌گفتند، باید از اسلام سلفی اطاعت کرد تا به دوران شکوه اسلام در صدر اسلام باز گردیم. در میان شاگردان رشید رضا، "حسن البنا" ۱۹۲۷ در شهر "اسماعیلیه" مصر جمعیتی اسلام‌گرا بنیان گذاشت که خیلی زود از تأثیرگذارترین گروه‌های اسلامی در آفریقا، اروپا، آسیا و حتی آمریکا شد.

آغاز مهم‌ترین تشکل سلفی

البنا در قاهره سازمانش را گسترش داد. برای سازمانش قانون اساسی و آیین‌نامه داخلی نوشت. نشریه "الاخوان المسلمین" را منتشر و تشکیلاتش را تقویت کرد تا هر روز بر تعداد هوادارانش بیشتر شود. اخوان المسلمین هدف اصلی خود را تشکیل حکومت اسلامی در مصر و تمامی کشورهای جهان اسلام اعلام کرد، اما در این راه بر تشکیل حکومت اسلامی مسالمت‌جویانه تأکید و کودتا را رد می‌کرد. جوانان پرشور اخوان روش معتدل او را نمی‌پسندیدند و بارها از او انتقاد کرده و خواستند درباره برخی مسائل مالی، کمک‌های دریافتی و روابطش با پادشاه و دولت و حتی انگلیسی‌ها توضیح دهد. توضیحات البنا هوادارانش را قانع نکرد و

نجات مسلمانان را بازگشت به اسلام دوران پیامبر و اسلام سلف می‌دید، ولی بر عقل و آگاهی تأکید می‌کرد و می‌گفت، اگر دین را درست درک کنیم، می‌بینیم در دین ملاک شناخت عقل است و ایمانی که بر عقل استوار نباشد، پذیرفته نیست. او می‌گفت باید بازگشت به گذشته یعنی سلفی‌گری دست برداریم و سعی کنیم، دین را همانگونه بفهمیم که گذشتگان می‌فهمیدند.

عبده با نص‌گرایی و تقدیرگرایی مخالف بود و تلاش می‌کرد، دین را با دنیای جدید مطابقت دهد و نظام خلافت را نظام مطلوب سیاسی در اسلام می‌دانست و می‌گفت، اگر مردم ببینند خلیفه اشتباه می‌کند، می‌توانند علیه او قیام کنند.

محمد عبده شاگردان بسیاری تربیت کرد که "رشید رضا" از مشهورترین آنان بود. وی اهل سوریه بود و در مدارس دینی مخالفان خلافت عثمانی درس خوانده و با خواندن "عروه الوثقی" با سید جمال و عبده آشنا شده بود. زمانی که عبده از تبعید برگشت، رشید رضا به مصر رفت و شاگرد و همراه او شد.

رشید رضا سلفی متعصب و تا حدودی متمایل به وهابیت بود که مبارزه طلبی و انقلابی‌گری سید جمال را با روش فرهنگی و تربیتی عبده تلفیق کرد. رشید رضا ابتدا تلاش کرد، نشان دهد خلیفه مقدس نیست و از ایده چند حکومت اسلامی به جای یک امپراتوری اسلامی دفاع کرد.

هنوز مدتی از بحث‌های رشید رضا نگذشته بود که امپراتوری عثمانی منحل و مقام خلافت برچیده شد و کشورهای جدیدی شکل گرفتند که

■ حسن البنا در غزه در سال ۱۹۵۰ پادشاه مصر، البنا را ترور و تشییع را برای او ممنوع کرد

■ حسن البنا، پایه‌گذار جماعت اخوان المسلمین در مصر

موجب شد در سال ۱۹۳۸ از اخوان جدا شده و گروه "جمعیت جوانان محمد" را تشکیل دادند.

درگیری‌های سلفی‌ها در مصر

اخوان در سال ۱۹۴۴ در انتخابات پارلمان مصر شرکت کرد، اما دولت با قلب نگذاشت، هیچ‌یک از نامزدهای اخوان رای نیاورد. این موضوع اخوانی‌ها را به شدت خشمگین کرد و آنها را به خیابان‌ها کشاند که درگیری آنها با هواداران حزب کمونیست "وفد" را در پی داشت. برافروخته شدن آتش جنگ علیه اسرائیل تاحدودی درگیری بین آنها را آرام کرد. اما پس از جنگ بار دیگر این اختلافات دوباره از سر گرفته شد، تا اینکه در سال ۱۹۴۸ دولت مصر اخوان‌المسلمین را منحل کرد. البنا خیلی پیگیر قضیه انحلال جماعت نشد، اما اخوانی‌ها نمی‌توانستند انحلال جماعت را بپذیرند. آنها بیست روز بعد "نقراشی پاشا"، نخست‌وزیر مصر را به جرم خیانت به وطن و انحلال اخوان ترور کردند. دولت جدید از البنا خواست ترور پاشا را محکوم کند تا با هم مذاکره کنند، او این کار را کرد. این موضوع اخوانی‌ها را عصبانی تر کرد. در سال ۱۹۵۰ پادشاه مصر، البنا را ترور و تشییع را برای او ممنوع کرد، در مقابل اخوانی‌ها هم تلاش کردند، رئیس نمایندگان مجلس و نخست‌وزیر را ترور کنند که نتوانستند. سال بعد دولت مصر استعفا داد و دولت جدید با اخوانی‌ها کنار آمد و این

جماعت را قانونی اعلام کرد، اما اخوانی‌ها که اواخر دوران البنا متفرق شده بودند، دیگر نمی‌توانستند دور هم جمع شوند؛ به خصوص که مدتی مرشد هم نداشتند و این موجب بروز انشعاباتی در اخوان شد.

افراط‌گرایی سلفی‌های مصر

سید قطب معلم بود و دولت مصر او را به آمریکا فرستاد تا درباره شیوه‌های آموزش و پرورش در آمریکا تحقیق کند، او دو سال در آمریکا ماند و وقتی برگشت چنان عوض شد که خودش می‌گفت، دوباره متولد شده است. سید در آمریکا بود که حسن البنا ترور شد و از نزدیک خوشحالی مطبوعات آمریکایی از کشته شدن البنا را دید و تصمیم گرفت در بازگشت به اخوان بپیوندد.

قطب از گذشته با اسلام‌گراها و سلفی‌های متمایل به رشید رضا آشنا بود. وی در بازگشت از آمریکا از کارهای دولتی استعفا کرد و مطالعاتش را درباره اسلام سلفی ادامه داد و از مودودی بسیار متأثر شد، هر چند از وهابی‌ها انتقاد می‌کرد که در عربستان به قدرت رسیده بودند.

قطب نسبت به دیگر اندیشمندان سلفی است. او اولین کسی بود که از اسلام آمریکایی گفت و مسلمانان را به اتحاد دعوت کرد و تفرقه را خواست استعمار دانست.

سید قطب توسط ناصر زندانی شد تا پنج سال بعد با وساطت "عبدالسلام عارف"، رئیس جمهوری عراق از زندان آزاد شود. پس از آزادی از زندان مقالات سید قطب تندتر و انتقادی تر شد و سلفی ها هم جدی تر سخنان او را پی گرفتند. این موجب شد، دولت ناصر دوباره سید قطب را دادگاهی و به اعدام محکوم کند.

اخوانی ها که دوران البنا بارها منشعب شده بود، بعد از او هم چند بار دیگر منشعب شدند که مهمترین انشعاب هایش سازمان آزادیبخش اسلام، جامعه مسلمانان و سازمان الجهاد بودند. این سه گروه به شدت از سید قطب متأثر بودند و هر کدام تعبیر و تفسیر خاصی از سخنان قطب داشتند و راهی متفاوت را در پیش گرفته بودند.

جامعه مسلمانان

"جامعه مسلمانان" با رهبری "شکری مصطفی" گرایش سلفی شدیدی داشت و جامعه امروزی مسلمانان را جامعه کفار نامید و می گفت، باید از چنین مسلمانانی کناره گرفت تا پاک شد و بعد برای پاک کردن دیگران جهاد کرد.

شکری مصطفی معتقد بود، تمامی جوامع اسلامی بعد از دوران پیامبر و چهار خلیفه کافر شده اند و نجات پیدا نمی کنند، مگر آنکه به گروه او بپیوندند. آنها که به "تکفیری ها" یا "گروه تکفیر و جهاد" هم معروف بودند، دیگر مسلمانان را تکفیر می کردند و می گفتند، بیرون از جمعیتشان راهی برای نجات نیست. آنها می گفتند، مسلمانان باید با پیروی از پیامبر ابتدا یک هسته نیرومند و قوی از مؤمنان تشکیل دهند و بعد با تمامی کفر

■ سید قطب، از چهره های سرشناس جریان سلفی در مصر دولت ناصر، سید قطب را دادگاهی و به اعدام محکوم کرد.

سید قطب در توحید و تفسیر قرآن از این تیمه پیروی کرد و تقدیرگرایی و نص گرایی را پذیرفت و مانند البنا و مودودی مسلمانان را به تشکیل حکومت اسلامی دعوت کرد.

قطب برای رسیدن به حکومت اسلامی جهاد و انقلاب علیه حاکم وقت را توصیه می کرد و برای همین او را اولین کسی می دانست که مفهوم انقلاب را وارد ادبیات سیاسی اهل سنت کرد. به نظر قطب جامعه ای که خدا را قبول دارد، ولی به قوانین دینش عمل نکند جامعه جاهلی است. او بر جهاد خیلی تأکید می کرد و می گفت، در چنین جامعه ای باید علیه حاکم جهاد کرد.

موضع گیری های سید قطب علیه آمریکا و صهیونیسم از تمایزات مهم سید

سازمان جهاد

"سازمان جهاد" فرمانده و رهبر خاصی نداشت و به صورت شورایی اداره می‌شد و میان ارتشی‌ها، نیروهای امنیتی و مأموران دولتی نفوذ می‌کرد تا اهدافش را پیش ببرد. عدم تمرکز انعطاف‌پذیری آنها در تصمیم‌گیری و عملیات بالا را برده بود. جهادی‌ها به شدت از "خالد فرج"، مرشد روحی‌اشان که سلفی بود و همچنین ابن تیمیه و سید قطب متأثر بودند. خالد فرج می‌گفت چون حاکمان مسلمان را مسیحیان، کمونیست‌ها و صهیونیست‌ها آموزش داده‌اند، مسلمانان باید علیه آنها اعلام جهاد کنند. او همکاری با فرمانروای کافر را که ادعای مسلمانی دارد، حرام و مجازات او را مرگ و تنها شکل جهاد را مبارزه مسلحانه و دیگر راه‌های مسالمت‌آمیز مثل شعار دادن و حزب داشتن را نشانه ترس و حماقت می‌دانست و معتقد بود، اسلام تنها با نیروی اسلحه پیروز می‌شود، اما برای پیروزی اسلام ابتدا باید با کفر داخلی (حکومت) و سپس با کفر خارجی مبارزه کرد.

سلفی‌ها در دوره انور سادات و حسنی مبارک

با روی کار آمدن "انور سادات" به جای ناصر فعالیت اسلامگراها علیه دولت و مسیحیان شدت گرفت. او با دستگیری اعضای التکفیر و نهضت آزادیبخش تلاش کرد، اسلامگراها و مساجد را کنترل کند. توجه غرب و اسرائیل به سادات، تهدیدهای او نسبت به ملی‌گراها و اسلامگراها و سرانجام کنار آمدن با اسرائیل او را میان مصری‌ها و حتی اعراب منفور کرد و در نهایت سال ۱۹۸۰ "خالد اسلامبولی" از اعضای جهاد، او را اعدام انقلابی کرد.

■ سادات و جانشین بعیدیش (حسنی مبارک) با کمک آمریکا و اسرائیل مبارزه شدیدی را علیه اسلامگراها آغاز کردند

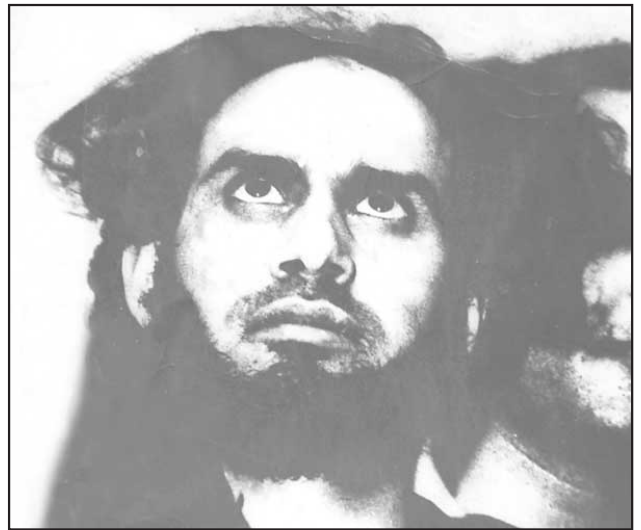
با ترور سادات، حسنی مبارک، جانشین وی با کمک آمریکا و اسرائیل مبارزه شدیدی را علیه اسلامگراها آغاز کرد که به درگیری و جنگ مسلحانه با آنها انجامید. اخوانی‌ها تا مدت‌ها در زمان مبارک سرکوب شدند، اما سرانجام بعد از سه دهه حاکمیت حسنی مبارک اسلامگراها در ۲۵ ژانویه ۲۰۱۰ شکست خورد و حکومتش برچیده شد.

منابع و مآخذ:

۱- المذهب السلفی: "ابن قیم الجوزیه و شیخه ابن تیمیه" فی النحو و اللغة

۲- الديمقراطیه السلفیه

24907/http://www.talabanews.net/node

■ شکری مصطفی "گرایش سلفی شدیدی داشت و جامعه امروزی مسلمانان را جامعه کفار نامید!

سازمان آزادیبخش اسلامی

"سازمان آزادیبخش اسلامی" انشعابی دیگر بود که گرایش‌های سلفی معتدل‌تری داشت، اما از جامعه کناره‌گیری نمی‌کرد. رهبر سازمان "صالح سریه" فلسطینی الاصل بود که روش ملایم‌تری نسبت به شکری داشت و در شورایی دوازده نفره برای گروهش تصمیم می‌گرفت. آنها دنبال استقرار حکومت اسلامی در مصر بودند و برای رسیدن به قدرت بین اعضای ارتش نفوذ می‌کردند. این سازمان در سال ۱۹۷۷ در صدد کودتا علیه دولت مصر برآمد که دولت آن را منحل کرد. مطبوعات مصر این گروه‌ها را خوارچ قرن بیستم نامیدند. بیشتر اعضای این دو گروه از فارغ‌التحصیلان دانشگاه بودند.

■ صالح سریه فلسطینی الاصل بود و روش ملایم‌تری نسبت به شکری داشت

١٤ - دراسة: السلفية تخترق جماعة الإخوان المسلمين في أكبر هزة تنظيمية
http://www.alarabiya.net/articles/127653/27/11/2010/html

١٥ - تاريخ نجد و دعوة الشيخ محمد عبد الوهاب (السلفية)
٣,١,٢

http://dar.bibalex.org/webpages/mainpage.
=q&72113:jsf?PID=DAF-Job

١٦ - عصر التكفيريين الجدد

140997/http://www.al-akhbar.com/node

١٧ - أميركا والغرب يقفان وراء التكفيريين في سوريا
http://ar.jamnews.ir/NSite/FullStory/1=Serv&4014=News/?Id

١٨ - هل تخلى الإخوان المسلمون عن أفكار سيد قطب؟
http://www.muslim.net/vb/showthread.

-84%D9%87%D9%-463536?php

A%D8%-89%D9%84%AE%D9%AA%D8%D8%

A7%D8%88%AE%D9%D8%A5%D8%84%D9%7

D9%B3%D8%85%D9%84%D9%A7%D8%-86%D9%

-86%D9%B9%D8%-86%D9%88%D9%85%D9%84%

-B1%D8%A7%D8%83%D9%81%D9%A3%D8%

AF-%8A%D8%D9%B3%D8%

9F%D8%A8%D8%B7%D8%82%D9%

١٩ - قراءة في أفكار السلفية الإصلاحية ورواها

http://alghad.com/index.php/article2

%A7%D8%B1%D8%82%D9%/33186/

8A-%D9%81%D9%-87%D9%A1%D8

D8%-B1%D8%A7%D8%83%D9%81%D9%A7%D8

8A%D9%81%D9%84%D9%B3%D8%84%D9%A7%

D9%B5%D8%A7%D8%84%D9%A7%D8%-87%D9%

88%D9%-87%D8%A7%D8%84%D9%AD%D9%D8%A7%D8%84%

D8%A7%D8%87%D9%A7%D8%A4%D8%B1%D8%

AC-%D8%88%D9%B1%AE%D8%D8%84%D9%A7%

D9-%88%AA%D9%D8%A7%D8%-86%D9%85%D9%

BA%D8%86%D9%A7%D8%84%D9%A7%D8%-86%

0=html?section_id.82%D9%A7%D8%84%D9%

٢٠ - القاعدة بيد السعودية في سوريا

%D9%A7%D8%/4823/http://albadee.net/news

AF%D8%D8%B9%D8%A7%D8%82%D9%84

-82%AF%D9%8C%D8%DB%A8%D8%-A9%

%A7%AF-%D8%8C%D8%DB%A8%D8%

%D8%88%D9%B9%D8%B3%D8%84%D9

8A-%D9%81%D9%-A9%8C%D8%AF%DB

A7%8C%D8%DB%B1%D8%88%D9%B3%D8

٢١ - أقوال العلماء السلفيين في حكم من حكم القوانين

7005=http://www.al-sunan.org/vb/showthread.php?t

٣- الحركات السلفية في مرآة خبراء عرب وأوروبيين

http://www.noormags.com/view/fa/

356951/articlepage

٤- اللاتاريخية السلفية (مشاريع الأسلاف أم إفلاس

المشاريع)

15/http://abdolkarimahwazi.persianblog.ir/post

٥- الظاهرة السلفية

http://www.alhiwaraldini.com/Portal/Culture/

aspx.71310/106839/Arabic/CaseID

٦- تamenج السلفي الوهابي

blog-post./07/2011/http://mogradfekr.blogspot.co.uk

html

٧- المصلح الكبير محمد رشيد رضا من الصوفية إلى السلفية

htm.17/http://www.saaid.net/feraq/el3aedoon

٨- تاريخ الإخوان المسلمين (٢): جمال الدين 'البراني'

وخليفته عبده

view.aspx/272/http://almezmaah.com/articles

٩- المقارنة بين السلفية والإخوان المسلمين

http://www.paldf.net/forum/showthread.

430626=php?t

١٠ - «الإخوان المسلمون» بين السلفية والصوفية

http://digital.ahram.org.eg/articles.

891=eid&632963=aspx?Serial

١١ - ما بين الإخوان المسلمين والسلفية الجهادية

http://assawsana.com/portal/pages.

124523=php?newsid

١٢ - نشأة محمد بن عبد الوهاب والحركة الوهابية السلفية

.30_blog-post/10/2011/http://asalafy.blogspot.co.uk

html

١٣ - عقيدة الشيخ محمد بن عبد الوهاب السلفية وأثرها في

العالم الإسلامي

http://majles.alukah.net/showthread.

-84%D9%85%AD%D9%D8%-24745:php

-A9%AF%D8%8A%D8%D9%82%D9%B9%D8%

AE-%8A%D8%D9%B4%D8%84%D9%A7%D8%

AF-%D8%85%AD%D9%D8%85%D9%

AF%D8%A8%D8%B9%D8%-86%D9%A8%D8

A%D8%87%D9%88%D9%84%D9%A7%D8

D9%B3%D8%84%D9%A7%D8%-A8%D8%7

D%88%D9%-A9%8A%D8%D9%81%D9%84%

-A7%D8%87%D9%B1%AB%D8%D8%A3%8

B9-%D8%84%D9%A7%8A-%D8%D9%81%D9%

D%84%D9%A7%D8%-85%D9%84%D9%A7%D8%

%D9%85%D9%A7%D8%84%D9%B3%D8%A5%8

AD-%D8%84%D9%A7%D8%B5%D8%84%8A-%D9

%D8%88%D9%A8%D8%B9%D8%84%D9%A7%D8

AF-pdf

جریان شناسی سلفی گری معاصر

"سلفی‌های جهادی" با اعلام تشکیل جبهه جهانی اسلام برای جهاد با یهودیان و صلیبی‌ها به رهبری "اسامه بن لادن" سعودی و "ایمن الظواهری" مصری بیش از پیش توجه به گرایش‌های مبارزاتی را مورد توجه خود قرار داد.

بی‌تردید حادثه ۱۱ سپتامبر نقطه عطف در تاریخ تحولات معاصر است. جریان سلفی که بعد از عربستان سعودی در قالب جنگجویان طالبانی ظاهر شد، منافع بسیاری از رژیم‌های منطقه را به خطر انداخت.

قرائت خشن و متحجرانه از سنت نبوی و برداشت‌های ظاهری از آیات قرآن، طالبان را بر آن داشت که حتی برای مخالفان فکری و سیاسی خود نیز تعیین تکلیف کند و رسالتی فراتر از قد و اندازه خود در نظر بگیرد. این جریان فکری خود را در محدوده جغرافیایی افغانستان محدود نکرد، بلکه برای خود مسئولیت اشاعه تعالیم اسلام مبتنی بر قرائت سلفی به سایر کشورهای منطقه را نیز در نظر گرفت.

این گروه ضمن اختلاف نظر با سایر گروه‌های سنی، سرسختانه نسبت به شیعیان کینه می‌ورزد و به همین خاطر به مراتب سیاستی خشن در قبال آنان به کار می‌برد.

پایگاه خبری تحلیلی مشرق: تحولات عارض بر جریان سلفی را تا کنون می‌توان به چهار مرحله تقسیم کرد:
- مرحله اول: حالت تئوریک که توسط "ابن تیمیه" در قرن هشتم بنیانگذاری شد.

- مرحله دوم: حالت تطبیق و اجرا که توسط "محمد ابن عبدالوهاب" و جانشینانش در اواسط قرن دوازده و اوایل قرن سیزده هجری در محیط محدود حجاز به آزمایش درآمد.

- مرحله سوم: تبدیل شدن به یک جریان نیرومند و تأثیرگذار در جهان اسلام که توسط نوادگان امرای سعودی و شیوخ عربستان سعودی به مرحله اجرا درآمد.

- مرحله چهارم: تبدیل اندیشه سلفی به یک ایدئولوژی انقلابی در آغاز قرن پانزدهم هجری و ظهور پدیده تشکیل گروه‌های سلفی سیاسی - جهادی در مصر و افغانستان و کشمیر و فیلیپین و جمهوری‌های تازه استقلال یافته شوروی سابق و یمن.

رشد جریان تکفیری در عربستان سعودی

سلفی‌های نجد یک‌دست نیستند، بلکه گروهی "سلفی تبلیغی" هستند که قائل به جهاد و اقدام خشونت‌آمیز نیستند و گروهی دیگر گام فراتر نهاده، "سلفی جهادی" می‌باشند که با تشکیل جنبش‌های مسلحانه زیرزمینی معتقدند، باید دولت‌ها را سرنگون و اسلام اصیل را پیاده کرد.

■ سرشناس‌ترین شیوخ وهابی سعودی

حادثه ۱۱ سپتامبر باعث ارتقای جایگاه راهبردی گروه‌های نظامی و شبه نظامی و محوریت تفکر القاعده شد. چنین پدیده‌ای از زمان پیدایش عمدتاً از سوی تفکر استراتژیک کاخ سفید مورد حمایت قرار گرفت، اما بعدها با توجه به اصطحکاک منافع آنان در منطقه نزاعی عمیق میان آنان در گرفت و در نهایت باعث تهاجم نظامی آمریکا به افغانستان شد.

نفوذ جریان سلفی به کشورهای منطقه (الف) لبنان

علاوه بر افغانستان، یکی دیگر از مراکز رشد سلفی‌گری لبنان است. جریان سلفی شام در دمشق توسط "ناصرالدین الالبانی" ظهور کرد. تفکر سلفی در اواخر دهه ۵۰ توسط تعدادی از طلاب مراکز دینی عربستان به لبنان راه یافت. مهم‌ترین این افراد "شیخ سالم النسهال" و "شیخ عبدالرزاق الزغبی" بودند. این دو نفر طرابلس را به مرکز گسترش و ترویج تفکر سلفی در تمام مناطق لبنان تبدیل کردند.

فعالیت سلفی‌ها در لبنان از طرابلس شروع شد. از سال ۱۹۷۷ جریان سلفی به نحو چشمگیری فعال شد. در سال ۱۹۸۱ به صورت تشکیلات منظم و سازمان یافته فعالیت خود را شروع و جمعیت "نواه الجیش اسلامی" را

■ شیخ عبدالعزيز بن عبدالله آل الشیخ - مفتی وهابی عربستان سعودی

جنبشی اسلامی به نام "نواه الجیش اسلامی" را بنیانگذاری کرد. با فروکش کردن فعالیت این تشکیلات در سال ۱۹۸۵ فعالیت منظم جریان سلفی متوقف شد و هریک از سران جنبش خود به تاسیس یک نظام و جمعیت خاص تحت پوشش جمعیت‌های دینی و مراکز آموزش دینی پرداخته و خود را به عنوان امیر آن معرفی کردند.

در اواسط دهه نود جنبش سلفی دست‌خوش بحران‌ها و حوادث تعیین کننده‌ای شد که به تضعیف فعالیت آن انجامید. زیرا دستگاه امنیتی لبنان به علت بمبگذاری‌ها و جنایات و ترورهایی که پیروان این جنبش مرتکب می‌شدند، آنها را تحت فشار قرار داد. پس از وقوع حوادث ۱۱ سپتامبر در سال ۲۰۰۱ فشارهای امنیتی بر گروه‌های سلفی تشدید شد.

جریان مشکوک "فتح الاسلام" در لبنان و تحریکات نظامی این گروه در اردوگاه "نهرالبارد" نیز ناشی از تلاش‌های جریان‌های افراطی اهل سنت برای تاثیرگذاری در تحولات منطقه به خصوص لبنان بود. رهبری این جریان به عهده فردی به نام "ابو خالد العلمه" بود که سابقه عملیات تروریستی در عراق و همکاری با ایمن الظواهری و "ابو مصعب الزرقاوی" را داشت. وی به دلیل برخی اقدامات خرابکارانه علیه شیعیان تحت تعقیب قرار گرفت و مدتی نیز در سوریه زندانی شد.

ابو خالد العلمه بعد از آزادی از زندان با همکاری یک اردنی فلسطینی تبار به نام "شاکر العیسی" اقدام به تاسیس گروه "فتح الاسلام" و در سال ۱۹۷۰ وارد سازمان فلسطینی فتح شد، اما بعدها جزو گروه‌های شورشی علیه عرفات در آمد و در سال ۱۹۹۰ به القاعده پیوست.

این گروه اقدامات تروریستی متعددی را در این کشور مانند انفجار مینی‌بوس حامل مسافران، بر هم زدن اعتصابات ضد سینوره و اختلاف بین شیعه و سنی انجام داد.

پرونده گروه فتح الاسلام در نهایت با دخالت دولت سینوره و خویشانداری حزب الله لبنان بسته شد، اما کارشناسان و صاحبان سیاسی این تلاش‌ها را در راستای کاهش اقتدار حزب الله ارزیابی کردند.

تکفیری‌ها در عراق

از دیگر نقاطی که جریان تکفیری‌ها به صورت فعال در حوادث سیاسی نقش آفرینی می‌کنند سرزمین اشغال شده عراق است.

در حال حاضر یک دولت شیعی در عراق در راس امور اجرایی آن قرار دارد، اما حضور عناصر شیعی منافع برخی از سران منطقه، بعضی‌ها و گروه‌های تندرو سنی مذهب این کشور را به مخاطره انداخته است. به همین دلیل اتحادی استراتژیک میان سنیان ناراضی و عناصر حزب بعث علیه دولت شکل گرفت و از سوی دیگر رژیم‌های عربی حوزه خلیج فارس که منافع خود را با تغییر نظام در عراق در خطر می‌دیدند، زمینه نفوذ القاعده را در این کشور فراهم کردند. این موجب شد تا روند خشونت‌ها در عراق شتاب بیشتری به خود بگیرد و تکفیری‌ها در این کشور عرصه را برای اقدامات خود مناسب ببینند. یکی از بهانه‌های مهم علمای اهل سنت برای به کارگیری حربه تکفیر برای شیعیان بحث غلو درباره ائمه اطهار است.

■ جریان سلفی شام در دمشق توسط "ناصرالدین الالبانی" ظهور کرد.

بنیانگذاری کرد. این تشکیلات در کنار سایر تشکیلات و نیروهای اسلامی سنی از جمله "جنبش توحید اسلامی" یا "جماعت اسلامی" حضور کم رنگی داشت که عرصه را تحت سیطره خود داشتند.

با فروپاشی جنبش توحید اسلامی در سال ۱۹۸۵ سلفی‌ها امکان توسعه و گسترش بیشتری یافتند و توانستند، به عنوان یک جماعت مستقل ابراز وجود کنند. حضور آنان به طور متمرکز و قوی در طرابلس و برخی مناطق شمال از جمله "عکار" و "الضنیه" به چشم می‌خورد.

در کل مناطق شمال لبنان به علت استقرار اکثر شخصیت‌ها و موسسات سلفی لبنانی برای وجود سلفی‌ها اهمیت خاصی دارد. همچنین حوادث سال‌های اخیر که در این مناطق بین دولت و سلفی‌ها روی داده، شمال را به پایگاه و مرکز تجمع سلفی‌ها تبدیل کرده است.

از شخصیت کلیدی و موثر سلفی‌های لبنان باید از "سالم الشهال" نام برد که

■ شیخ سالم الشهال، بنیانگذار جریان سلفی در لبنان

■ ابو مصعب الزرقاوی از برجسته‌ترین چهره‌های جریان سلفی و رهبر القاعده در عراق بود

■ شاكر العبيسي

■ زرقاوی توسط نیروهای آمریکایی کشته شد

■ سلفی‌های تکفیری (القاعده) در عراق

■ یکی از اعضای مسلح گروه فتح الاسلام در اردوگاه نهر البارد

■ پرچم سیاه سلفی‌های تکفیری (القاعده) در عراق

روش فکری سلفیه

مسئله مهم، آگاهی از روش فکری سلفی هاست، آنها به طور عام از دو روش فکری بهره می‌جویند که به هم نزدیک است:

- گروهی فقط کتاب و سنت را حجت دانسته و از داوری‌های عقل کمک نمی‌گیرند.

- گروهی دیگر می‌گویند قرآن و سنت وقتی برای ما حجت است که با فهم "سلف" همراه باشد، زیرا ما آیین خود را از آنها گرفته‌ایم.

آنان در تعبد به نص (کتاب و سنت) بین خبر واحد و خبر متواتر فرق نمی‌گذارند؛ حتی خبر واحد را در تبیین عقاید و معارف حجت می‌دانند.

■ ایمن الظواهری، از برجسته‌ترین چهره‌های جریان سلفی

بر همین اساس خدا را با صفات بشری توصیف می‌کنند و برای او خنده و گریه و آمد و رفت و نشستن و پا نهادن در جهنم و صدای جرجر تختی که روی آن می‌نشیند مانند صدای کجاوه، قائل هستند.

اما بنیان اندیشه‌های سلفی با توجه به رسایل ابن تیمیه و محمد بن عبدالوهاب و منظومه "هدایت المرید" شیخ "عوض العبادی" و توحید علام الغیوب "عبدالقادر اهدل" و شروح متعدد کتاب التوحید "محمد ابن عبدالوهاب" و موجز عقیده السلف نوشته تتی چند از علمای سعودی و دائره‌المعارف فرید وجدی و باقی آثار قلمی سلفی‌ها به شرح زیر خلاصه می‌شود:

۱- قرآن به عنوان منبع قطعی و بنیادین عقاید و معارف و ارزش‌ها و احکام تلقی می‌شود، ولی قرآن جز با تبیین نبوی که آن هم تنها از راه احادیث صحیح‌السند به دست می‌آید، قابل فهم و استناد نیست.

اسامه بن لادن، رهبر القاعده و از برجسته‌ترین چهره‌های جریان سلفی ۲- در رجوع به قرآن و سنت هم که شعار همیشگی سلفی‌ها می‌باشد، باید از فهم سلف صالح استفاده کرد و سلف صالح صحابه و تابعین و تابع تابعین هستند که فهم آنان نیز از ذخایر معرفتی سلفیه و از مراجع غیر قابل تردید آنها محسوب می‌شود، آنان همان سه نسل نخستین مسلمانان هستند که در زبان احادیث ستایش شده‌اند و به عنوان قرون برتر یاد شده‌اند.

■ ارادت و هابی‌ها به بن لادن

۳- در فقه تابع مذهب خاصی نیستند و بر احادیث تکیه دارند، گرچه بعضی از آنها هم التزامی مشروط به مذهب دارند.

۴- از افکار و ارزش‌های وارداتی به میان مسلمانان بدون بررسی و گزینش گریزانند.

۵- تمام بدعت‌ها و امور نوظهور در اسلام چه در حوزه عبادات و چه در حوزه اخلاق و احکام را منکر هستند و به تقسیم‌بندی بدعت به دو نوع حسنه و سیئه باور ندارند، تنها به تقسیم‌بندی دنیوی و اخروی و لغوی و شرعی باور دارند.

۶- دعوت به توحید از اتهامات جدی آنهاست، اما توحید را فقط در محدوده استغاثه (فریادرسی) و اعمال عبادی و عدم تقدیس اولیاء و امامان و قدیسین تعریف می‌کنند و کمتر به جوانب و ابعاد فلسفی و روحی و اجتماعی توحید می‌پردازند.

۷- در تفسیر آیات متشابه و اسماء و صفات الهی توقف بر نص را می‌پسندند و تأویل و تعطیل و تشبیه و تکیف (چگونگی) را روا نمی‌شمارند و در حقیقت راه استدلال عقلی و زبان‌شناسانه را در تفسیر نصوص درباره امور غیبی و در کل الهیات می‌بندند.

۸- در راه گزینش احادیث و روایات و در عقاید و در سیاست راه برهان عقلی را نمی‌پیمایند، ولی در زمینه فقه متمایل به آسان‌گیری و ترک ریزه‌کاری‌ها و پیچیدگی‌ها و تکلفات هستند.

۹- الگوی فکری و اعتقادی و علمی و روحی همه سلفی‌ها ابن تیمیه حرانی می‌باشد که با اختصار به او لقب "شیخ‌الاسلام" داده‌اند.

۱۰- عموم سلفی‌ها دشمن فلسفه و منتقد علم کلام و بی‌مبالات به علوم بلاغی و علم اصول فقه می‌باشند.

۱۱- اطاعت از حاکم ظالم را نیز مانند علمای مذاهب اسلامی متأخر در غیر معصیت نه تنها جایز بلکه واجب می‌دانند و قیام علیه ایشان را در غیر "کفر بواح" (کفر آشکار) حرام می‌دانند.

۱۲- در مبالغه در تکفیر و ناسازگاری با غیر مسلمانان از دیگر فرقه‌های اسلامی تشدد بیشتری دارند.

۱۳- شناخت آنها به نسبت دنیای جدید و ساز و کارهای آن بسیار کم است. نادرند عالمان سلفی که در معرفی و نقد فرقه‌های جدید و قدیم اسلامی تحقیق کنند ولی به نسبت ادیان قدیمی مانند مسیحیت و یهودیت و زردشتی‌گری و بودایی و... و فلسفه‌های جدید غربی و مکاتب سیاسی و ادبی معاصر آثاری از آنها در دست نیست و در این زمینه‌ها سلفیه معتدل و منصف به آثار دیگر متفکران اسلامی استناد کنند. تا جائیکه در آغاز تشکیل کشور سعودی بر سر ورود تکنولوژی همچون تلگراف به مناقشه پرداختند و امروزه نیز عکس علمای سلفی در مجلات مربوط به آنها چاپ نمی‌شود.

۱۴- به احادیث صحیح آحاد نیز در همه شئون دین حتی در عقاید استناد می‌کنند و راه استنتاج عقلی را تا حد امکان باریک می‌نمایند.

با تمام این احوال مواضع و دیدگاه‌های گروه‌های سلفی از نخستین روزهای شناسایی این جماعت‌ها تا عصر حاضر، با توجه به شرایط زمانی و مکانی یا الزامات سیاسی اجتماعی، در معرض تغییر و تحول بوده و گاه این دگرگونی‌ها موجب تعارضات جدی میان اعضای گروه‌های سلفی در جهان اهل سنت شده است. این نکته شامل عقاید و آرای سیاسی جماعت اخوان‌المسلمین به عنوان یکی از سرچشمه‌های مهم زایش گروه‌های سلفی جدید نیز می‌شود.

از بدو تأسیس جماعت اخوان‌المسلمین و پس از مرگ مؤسس آن دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی و در برخی موارد اعتقادات مذهبی جماعت

گفته شد در ذات فکری گروه‌هایی همچون القاعده چیزی به عنوان تکثر جایگاهی ندارد، خواه این تکثر در عرصه ذهن و بیان باشد یا در صحنه دیانت یا دولت ملت.

د) تکفیر و تکفیرگرایی

در یک نگاهی کلی باید گفت، جماعت اخوان المسلمین به هیچ وجه خواهان درگیر شدن در ادبیات تکفیرگرایانه نیست و تمام تلاش خود را می‌کند که در جامعه و با جامعه مسلمان (ولو جاهلی و آلوده به برخی مسائل کفرآمیز) کار و فعالیت کند و راه اصلاح تدریجی جامعه را برگزیند. برخلاف آنان، جماعت‌های تکفیری جهادی به رهبری القاعده از تکفیر برای توجیه اعمال خود علیه دیگران بهره می‌برند و تلاش دارند، به طوری گسترده از این واژه و مفهوم فقهی برای توجیه جهاد خود علیه دیگران (مسلمان و غیرمسلمان) بهره‌برداری و بدین ترتیب، مرز بین خودی و غیرخودی را مشخص کنند. از همین زاویه، ایدئولوژی جهادگرایی در متن و بطن ادبیات تکفیری القاعده، راه خود را از سلفی‌های اخوانی جدا و نگاهی متفاوت به جهاد ایجاد می‌کند.

ه) جهاد و جهادگرایی

سلفی‌ها در نظرهای فقهی مرتبط با جهاد و تکفیر به روشنی جهاد را علیه کفار، منافقین و مشرکین واجب دانسته و خون آنها را حلال شمرده است.

جماعت اخوان به رغم تأکید بر مفهوم جهاد، مخالف خشونت عریان است و تلاش دارد جهاد را در مفهوم عمومی آن یعنی تلاش و کوشش در راه خدا (به هر وسیله و در هر شرایطی نه فقط با تکفیر و نبرد) تفسیر و بدان عمل کند.

اما جهاد از نظر جماعت‌های سلفی تکفیری، به ویژه سازمان القاعده، چیزی بیش از یک حکم فقهی فرعی است. آنان معتقدند، جهاد، جنگ و ترور دشمنان خدا امری ضروری و تکامل بخش دعوت مسالمت‌آمیز به تشکیل حکومت اسلامی است.

جهاد در ایدئولوژی القاعده از اهمیتی والا برخوردار است و برخلاف اخوان که اصلاح و اعتدال را عنصر کلیدی می‌داند، سلفی‌های جهادی تکفیری یکی از مهمترین و کلیدی‌ترین مفاهیم ایدئولوژی خود را عنصر جهاد و حتی بعضاً آن را از واجبات اسلامی دیگر مهمتر می‌دانند.

"ایمن الظواهری" و "ابو مصعب الزرقاوی" مهمترین و شاخص‌ترین افرادی هستند که نسبت به مسلمانان دیگر که با عقاید القاعده همراهی نمی‌کنند، اعلام انزجار و در مواردی علیه آنان اعلام جهاد کرده‌اند.

دچار تحول شده است. این تحولات به جدایی افراد و ایجاد انشعاب‌های گوناگون در جماعت انجامیده است. بدین ترتیب، گروه‌ها و افراد تندروتر و بنیادگراتر در جامعه آزاد شدند و به تدریج جماعت‌های جهادی کوچک و بزرگی همچون جماعت "جهاد اسلامی" در مصر شکل گرفتند.

این جماعت‌ها و گروه‌های سلفی که مشخصه اصلی آنها جهادگرایی و تکفیرگرایی بود، بعدها هسته و پایه اصلی بزرگترین گروه سلفی جهادگرا در جهان به نام "سازمان القاعده" را تشکیل دادند. از آنجا که فکر و اندیشه عامل انگیزه بخش مهم برای هر حرکت و جنبش اجتماعی است، بررسی اندیشه سیاسی سلفی‌ها از اهمیتی خاص برخوردار است.

الف) حکومت اسلامی

در ارتباط با اندیشه سیاسی و دیدگاه سلفی‌ها درباره حکومت اسلامی آنچه اهمیت می‌یابد، شاخصه‌هایی چون نوع و جنس حکومت، تحزب و رقابت سیاسی و نقش و جایگاه امت و ملت در حکومت است.

درباره نوع و جنس حکومت، سلفی‌ها تلاش دارند با انقلاب به سرعت جامعه کافر شده را به جامعه‌ای مسلمان تبدیل و حکومت اسلامی را با جهاد مداوم احیا کنند. آنان به طور معمول با رهبر (ولی امر) خود بیعت می‌کنند و عملاً نوعی خلیفه‌گری کوچک شده را به نمایش می‌گذارند. اوج این نوع رفتار را میتوان در بیعت گروه‌های مختلف جهادی و تکفیری در سراسر جهان عرب با "اسامه بن لادن"، رهبر تشکیلات القاعده مشاهده کرد. درحالی‌که اخوانی‌ها در این قضیه بر تغییر آرام جامعه و به دور از خشونت و در واقع بر ارشاد تکیه می‌کنند.

ب) تحزب و رقابت سیاسی

یکی دیگر از مباحث مهمی که در اندیشه سیاسی، گروه‌های اسلامگرای سلفی را به خود مشغول کرده، مسئله تحزب و کثرت‌گرایی است. اگرچه دیدگاه‌های سلفی چندان تفاهم و توافقی با حضور و نقش آفرینی احزاب در حکومت اسلامی ندارد، اما گذر زمان و مقتضیاتش سبب شده، زاویه دید برخی گروه‌های سلفی، از جمله جماعت اخوان المسلمین به تکثر در جامعه اسلامی تغییر کند، بگونه‌ای که عملاً موافقت خود را با کثرت‌گرایی و تحزب در جامعه اسلامی اعلام کرده است. برخلاف جماعت اخوان، گروه‌های جهادی و تکفیری از اساس مفهوم تحزب و کثرت‌گرایی را در جامعه اسلامی و حکومتداری رد می‌کنند.

سلفی‌های جهادی و تکفیری و در رأس آنها سازمان القاعده با تفسیر خاصی که از دموکراسی و تکثر ارائه می‌دهند، آن را مطلقاً خلاف شرع می‌دانند و بدین علت با هرگونه تحزب و آزادی بیان به شدت مخالف هستند.

ج) نقش و جایگاه امت و ملت

سلفی‌ها در آغاز چندان اهمیتی به مفهوم و جایگاه امت و ملت نمی‌دادند و همواره بر مفهوم امت در مقابل ملت‌گرایی و ملی‌گرایی تأکید می‌ورزیدند. آنها ملت‌گرایی و ملی‌گرایی را مفهومی وارداتی و غربی می‌دانند که مخدوش‌کننده قوام امت اسلامی است و آن را نشانه جاهلیت تلقی می‌کنند. اخوانی‌ها مفهوم امت را پررنگ‌تر از مفهوم ملت دنبال کرده‌اند، اما می‌توان رگه‌هایی از ملی‌گرایی عربی را در دیدگاه‌های سرکردگان آنها یافت.

گروه‌های سلفی جهادی تکفیری تمرکز خود را بر مفهوم امت اسلامی و دارالاسلام معطوف کرده‌اند و همانطور که

■ تخریب بقیع توسط وهابی‌های سعودی در عربستان

■ ملک عبد العزیز، بنیانگذار پادشاهی وهابی در عربستان

■ شیخ احمد الاسیر، رهبر سلفی‌ها در طرابلس لبنان

این کشور برپا می‌کند که به خشونت و درگیری می‌انجامد. لبنان عرصه دیگر تاخت و تاز سلفی‌هاست که به ویژه در بخش‌های شمالی این کشور و توسط شیخ اسیر هر روز آتش فتنه‌ای را برمی‌افزوند.

اردن عرصه دیگر جولان پیروان این جریان است و به نظر می‌رسد، در آستانه انتخابات پارلمانی این کشور که آن را تحریم کرده‌اند، در اندیشه برافروختن فتنه‌ها در این کشور باشند. در سوریه نیز حضور فعالانه برخی هسته‌های سلفی محرز شده و نقش آنها در بحران این کشور چنان واضح و عیان است که جایی برای توضیح نمی‌گذارد که البته در جای خود به آن پرداخته می‌شود و آمریکا و رژیم صهیونیستی که زمانی با انقلاب‌های عربی جایگاه و موقعیت خود را در منطقه از دست داده بودند، هم اکنون با حمایت از جریان تلاش می‌کنند، از یک سو انقلاب‌های عربی را به ناکامی بکشانند و از سوی دیگر موقعیت و نفوذ گذشته خود را در این کشورها بار دیگر باز یابند.

اما چیزی که کمتر به آن پرداخته شده، آن است که چه کسانی پشت سر سلفی‌ها هستند. کارشناسان منطقه‌ای، دیپلمات‌ها و سرویس‌های اطلاعاتی، عربستان سعودی و دلارهای نفتی به ظاهر بی‌پایان را حامی سلفی‌ها عنوان می‌کنند.

"سمیر امغار" نویسنده کتاب "سلفی‌گری معاصر؛ جنبش‌های فرقه‌ای در غرب" می‌گوید: "مستندات قابل اثبات بسیاری گواهی می‌دهند، عربستان

پدیده سلفی‌گری، رقیب انقلاب‌های عربی

درحالی که امواج نیرومند حرکت ملت‌ها در بهار عربی، چهره جدیدی به خاورمیانه و کشورهای عربی منطقه بخشیده است، دنیای عرب شاهد ظهور برخی حرکت‌های ارتجاعی و فرقه‌های مطرود است که برای موج سواری و سوء استفاده از فرصت‌های به دست آمده و سوسه شده‌اند. امروزه شاهد فعالیت گسترده و پر دامنه گروه‌ها و فرقه‌هایی هستیم که تا پیش از این در انزوای کامل به سر می‌بردند و حتی زمینه‌ای برای ظهور و بروز افکار و اندیشه‌های واپسگرایانه‌ای که آنها مروج آن بوده‌اند، وجود نداشته است. آنچه در این میان بسیار با اهمیت و حتی حساسیت برانگیز است، تلاش گسترده‌ای است که برخی گروه‌های سلفی برای موج سواری در پهنه نهضت‌های اخیر مصر، اردن، لیبی، یمن و حتی سوریه و کویت صورت داده‌اند و انگیزه‌های بیشتری از خود نشان می‌دهند که چهره‌ای وارونه از اسلام را به نمایش در آورند.

فرصت طلبی سلفی‌ها و عربده‌های مستانه‌ای که برخی گروه‌های منحط سیاسی-عقیدتی در دنیای عرب می‌کشند، دقیقاً از همین زاویه است که معنی و مفهوم واقعی خود را پیدا می‌کند. در واقع، آمریکا و صهیونیست‌ها با مانور سیاسی-تبلیغاتی پیرامون این حرکت‌ها سعی دارند، چنین وانمود کنند که گویا نهضت عظیم ملت‌های مسلمان در بهار عربی، نهایتاً به سود سلفی‌ها تمام شده و این سلفی‌ها هستند که میوه‌های قیام و شهادت و پایداری ملت‌ها را می‌چینند.

■ سلفی‌ها در تونس

اکنون سلفی‌ها به برکت ریخت و پاش‌های آل سعود، فرصتی برای دلسرد و نومید کردن ملت‌های عرب یافته‌اند که این حرکت‌های پرخروش علیه مظالم رژیم‌های منحط عرب را به انحراف بکشانند و به ملت‌ها نشان دهند آن چیزی که به خاطر آن قیام کرده‌اند، لگد کوب شده است.

در واقع باید گفت، از زمان خیزش جهان عرب در سال ۲۰۱۱، سلفی‌ها به‌عنوان شبکه‌ای زیرزمینی و بزرگ از متعصبان مذهبی، به نیرویی قوی و پرسروصدا تبدیل شده‌اند. عامل این رشد چشمگیر را باید "عربستان سعودی" دانست. آنان در لیبی و مالی سرگرم ویرانی زیارتگاه‌ها و مراکز مذهبی مسلمانان میانه‌رو همچون صوفیان هستند.

همفکران آنها در تونس در تلاش برای خفه کردن میانه‌روها و زدودن آثار هنری هستند که به نظرشان کفرآمیز می‌رسد و هر روز فتنه جدیدی را در

جماعت اخوان المسلمین سوریه مهمترین گروه سلفی فعال در سوریه است که از سال ۱۹۸۲ مبارزات مسلحانه خود را علیه علوی‌ها و نظام سوریه آغاز کرد. در جریان یکی از این درگیری‌ها، درگیری شدیدی در حماه و برخی دیگر از شهرهای سوریه روی داد که منجر به کشته شدن ۳۰ هزار نفر از طرفداران اخوان المسلمین شد و اکنون نیز سلفی‌ها این کشتار را به جریان‌های حاکم فعلی ربط می‌دهند و درصدد انتقام از طایفه علوی هستند. عربستان سعودی از سال ۱۹۸۲ عملاً سلفی‌های سوریه را تغذیه کرده است. این رویکرد نه تنها در سوریه بلکه در اردن و یمن نیز اتفاق افتاد. در سوریه عربستان کمک مالی فراوانی در اختیار سلفی‌های سوریه قرار داده و حتی از طریق گروه ۱۴ مارس در لبنان به رهبری "سعد الحریری" سلاح‌های زیادی نیز در اختیار گروه‌های سلفی قرار داد تا در ابتدا به بحران سوریه دامن بزنند و پس از دامن زدن به آن، موجبات سرنگونی نظام سوریه را فراهم کنند. در این بین تشابه رویکرد اسرائیل و آمریکا با رویکرد عربستان در سوریه که خواهان روی کار آمدن حکومتی وابسته به غرب در این کشور و تفکیک محور مقاومت هستند، موجب شده تا ضمن نزدیکی بیش از پیش ریاض-تل آویو-واشنگتن، از هیچ فتنه‌ای در سوریه فرو گذاری نکنند و حمایت مالی و نظامی و سیاسی از سلفی‌های تکفیری بخشی از این رویکرد جهت براندازی نظام در سوریه و روی کار آوردن نظامی وابسته به غرب و عربستان سعودی در این کشور است.

این موضوع در کنار دیگر تحركات سلفی‌ها در کشورهای منطقه به ویژه کشورهای که بهار عربی را به خود دیده‌اند، ملزم می‌کند که به اهداف واقعی این جریان ویرانگر پی برده و آنها را بر ملا کنیم و اجازه ندهیم که انقلاب‌های از مسیر واقعی خویش منحرف شوند.

منابع و مآخذ:

- ۱- المذهب السلفی: "ابن قیم الجوزیه و شیخه ابن تیمیه" فی النحو و اللغة
- ۲- الديمقراطیه السلفیه
http://www.talabaneews.net/node/24907
- ۳- الحركات السلفية فی مرآة خیراء، عرب و اوروبیین
http://www.noormags.com/view/fa/356951/articlepage
- ۴- اللاتاریخیه السلفیه (مشاریع الأسلاف أم إفلاس المشاریع)
http://abdolkarimahwazi.persianblog.ir/post/15
- ۵- الظاهره السلفیه
http://www.alhiwaraldini.com/Portal/Culture/asp.aspx.71310/106839/Arabic/CaseID
- ۶- تاملنج السلفی الوهابی
blog-post./07/2011/http://mogradfekar.blogspot.co.uk.html
- ۷- المصلح الکبیر محمد رشید رضا من الصوفیه إلى

تأمین کننده مالی گروه‌های سلفی است."

"آنتوان بسبو"، رئیس مرکز نظارت کشورهای عربی در پاریس نیز می‌گوید: "آنچه ما درباره سلفی‌ها در مالی و شمال آفریقا می‌شنویم، در واقع شکلی از وهابی‌گری است که مرکز آن در عربستان است و از دهه هفتاد شاهد تلاش این کشور برای گسترش این تفکر بودیم. عربستان اکنون سالیانه میلیون‌ها یورو برای حمایت از این سلفی‌ها در سراسر جهان هزینه می‌کند."

دلارهای عربستان سعودی تنها در کمک‌های مستقیم به گروه‌های سلفی، مبلغان مذهبی و کانال‌های ماهواره‌ای خلاصه نمی‌شوند، سهم زیادی از این دلارها صرف محصلان کشورهای عربی می‌شود که برای شرکت در دوره‌های مذهبی به شهرهای مکه، مدینه و ریاض می‌روند. "سمیر امغار" می‌گوید: "بسیاری از محصلان مدارس مدینه خارجی و از کمک‌های سخاوتمندانه عربستان برخوردار هستند. بلیط هواپیما و اقامت رایگان از جمله این کمک‌هاست. اینها زمانی که تحصیلات خود را به پایان می‌رسانند، به کشورهایشان بازمی‌گردند تا مبلغان سلفی‌گری باشند و از همین رو جنبش سلفی‌های فرانسه نیز در حال شکل‌گیری است."

صدور اسلام هدف دستگاه سیاست خارجی عربستان نیست، یکی از اصلی‌ترین اهداف این دستگاه، تحکیم و تشکیل شبکه‌ای از حامیان قادر به دفاع از منافع اقتصادی، ایدئولوژیک و استراتژیک پادشاهی عربستان است. از زمان آغاز بهار عربی، حامیان و مروجان سلفی‌گری کمک‌ها و هم‌چنین اهداف سیاسی خود را مستقیم‌تر به گروه‌های مورد نظر خود رسانده‌اند.

"محمدعلی ادروبی"، تحلیل‌گر سیاسی با اشاره به پیروزی چشمگیر حزب سلفی "نور" در مصر که توانست در کمال شگفتی ۲۴ درصد آرای پارلمان را از آن خود کند، می‌گوید: "با خروج دیکتاتورها راه برای تثبیت و حضور احزاب سلفی فراهم شده و آنها اکنون مستقیم و به‌طور رسمی از عربستان کمک‌های مالی دریافت می‌کنند. وقوع بهار عربی عربستان سعودی را حقیقتاً دچار شگفتی کرد. پاسخ ریاض اما تشکیل گروه‌های سلفی در این کشورها بود تا بتواند نفوذ بیشتری در آنها داشته باشد."

استراتژی عربستان سعودی رقابت با قطر، دیگر کشور سلطنتی و ثروتمند خلیج فارس و اخوان المسلمین است و به همین دلیل هم اکنون بین عربستان و قطر رقابتی فشرده برای جذب بیشتر سلفی‌ها وجود دارد. عربستان هم اکنون پول‌های خود را در مناطق روستایی و فقیر سرمایه‌گذاری می‌کند، جایی که ستون فقرات سلفی‌ها به شمار می‌آید و به نظر می‌رسد، رویکرد عربستان متحد کلیدی آمریکا در رابطه با گروه‌های سلفی بیشتر عمل‌گرایانه باشد.

همان‌طور که گفته شد، سوریه از جمله مناطقی است که به عرصه تاخت و تاز سلفی‌ها تبدیل شده است. سلفی‌های سوریه پیوندی گسترده و عمیق با اخوان المسلمین سوریه دارند و از آنجا که سلفی‌ها نوعی وابستگی به وهابی‌های سعودی دارند، لذا حلقه ارتباط آنها با وهابی‌های سعودی سلفی‌های اردن و سوریه هستند.

این درحالی است که باید توجه داشت، سلفی‌های سوریه همواره علوی‌های این کشور را رد کرده و آنها را "رافضی" یعنی مستحق کشتن می‌دانند.

http://dar.bibalex.org/webpages/mainpage.
=q&72113.jsf:PID=DAF-Job
عصر التكفيريين الجدد
140997/http://www.al-akhbar.com/node
17 - أميركا والغرب يقفان وراء التكفيريين في سوريا
http://ar.jamnews.ir/NSite/FullStory/
1=Serv&4014=News/?Id
18 - هل تخلى الإخوان المسلمون عن أفكار سيد قطب؟
http://www.muslm.net/vb/showthread.
-84%D9%87%D9%-463536?php
A%D8%-89%D9%84%AE%D9%AA%D8%D8%
A7%D8%88%AE%D9%D8%A5%D8%84%D9%7
D9%B3%D8%85%D9%84%D9%A7%D8%-86%D9%
-86%D9%B9%D8%-86%D9%88%D9%85%D9%84%
-B1%D8%A7%D8%83%D9%81%D9%A3%D8%
AF-%8A%D8%D9%B3%D8%
9F%D8%A8%D8%B7%D8%82%D9%
19 - قراءة في أفكار السلفية الإصلاحية ورواها
http://alghad.com/index.php/article2
%A7%D8%B1%D8%82%D9%/33186/
8A-%D9%81%D9%-87%D9%A1%D8
-B1%D8%A7%D8%83%D9%81%D9%A7%D8%
%81%D9%84%D9%B3%D8%84%D9%A7%D8%
%A7%D8%84%D9%A7%D8%-87%8A%D9%D9
8A%AD%D9%D8%A7%D8%84%D9%B5%D8
A7%D8%A4%D8%B1%D8%88%D9%-87%D9%
AE%D8%84%D9%A7%D8%A7%D8%87%D9%
-86%D9%85%AC-%D9%D8%88%D9%B1%D8
D%A7%D8%-86%D9%88%AA%D9%D8%A7%D8%
A7%D8%84%BA%D9%D8%86%D9%A7%D8%84%9
0=html?section_id.82%D9%
20 - القاعدة بيدق بيد السعودية في سوريا
%D9%A7%D8%/4823/http://albadee.net/news
AF%D8%D8%B9%D8%A7%D8%82%D9%84
-82%AF%D9%8C%D8%DB%A8%D8%-A9%
%A7%AF-%D8%8C%D8%DB%A8%D8%
%D8%88%D9%B9%D8%B3%D8%84%D9
8A-%D9%81%D9%-A9%8C%D8%AF%DB
A7%8C%D8%DB%B1%D8%88%D9%B3%D8

21 - أقوال العلماء السلفيين في حكم من حكم القوانين

السلفية

htm.17/http://www.saaaid.net/feraq/el3aedoon
8 - تاريخ الإخوان المسلمين (٢): جمال الدين 'البيروني'
وخليفته عبده
view.aspx/272/http://almezmaah.com/articles
9 - المقارنة بين السلفية والإخوان المسلمين
http://www.paldf.net/forum/showthread.
430626=php?t
10 - «الإخوان المسلمون» بين السلفية والصوفية
http://digital.ahram.org.eg/articles.
891=eid&632963=aspx?Serial
11 - ما بين الإخوان المسلمين والسلفية الجهادية
http://assawsana.com/portal/pages.
124523=php?newsid
12 - نشأة محمد بن عبد الوهاب والحركة الوهابية السلفية
30_blog-post/10/2011/http://asalafy.blogspot.co.uk
html
13 - عقيدة الشيخ محمد بن عبد الوهاب السلفية وأثرها في
العالم الإسلامي
http://majles.alukah.net/showthread.
-84%D9%85%AD%D9%D8%-24745?php
-A9%AF%D8%8A%D8%D9%82%D9%B9%D8%
AE-%8A%D8%D9%B4%D8%84%D9%A7%D8%
AF-%D8%85%AD%D9%D8%85%D9%
AF%D8%A8%D8%B9%D8%-86%D9%A8%D8%
A%D8%87%D9%88%D9%84%D9%A7%D8%
D9%B3%D8%84%D9%A7%D8%-A8%D8%7
D%88%D9%-A9%8A%D8%D9%81%D9%84%
-A7%D8%87%D9%B1%AB%D8%D8%A3%8
B9-%D8%84%D9%A7%8A-%D8%D9%81%D9%
D%84%D9%A7%D8%-85%D9%84%D9%A7%D8%
%D9%85%D9%A7%D8%84%D9%B3%D8%A5%8
AD-%D8%84%D9%A7%D8%B5%D8%84%8A-%D9
D8%88%D9%A8%D8%B9%D8%84%D9%A7%D8%
AF-pdf%
14 - دراسة: السلفية تخترق جماعة الإخوان المسلمين في
أكبر هزة تنظيمية
.127653/27/11/2010/http://www.alarabiya.net/articles
html
15 - تاريخ نجد و دعوة الشيخ محمد عبد الوهاب (السلفية)
٣, ١, ٢

www.didban.ir

| www.didban.ir